

ZAPAŽANJA O LEKSIKU MARULIĆEVA *NASLIDOVAN'JA* – OD LATINSKOGA IZVORNICA DO HRVATSKOGA PRIJEVODA

Marijana Horvat i Sanja Perić Gavrančić

UDK: 821.163.42.09 Marulić, M
811.163.42'373.45
Izvorni znanstveni rad

Marijana Horvat i Sanja Perić Gavrančić
Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
Z a g r e b
mhorvat@ihjj.hr
speric@ihjj.hr

U radu se analizira leksik Marulićeva prijevodnoga djela *Od naslidovan'ja Isukarstova i od pogarjen'ja tašćin segasvitnjih*. Odlučivši prevesti popularno Kempenčevo djelo *De imitatione Christi*, Marulić je i te kako svjestan težine prihvaćenoga zadatka, a njegova se prevoditeljska vještina posebice ogleda u načinima na koje hrvatskim leksikom prenosi latinski izvornik. Ako u izražajnim mogućnostima hrvatskoga jezika nije nalazio odgovarajuća rješenja, kalkirao je latinski model i stvarao nove riječi. Autorice naglasak stavljaju upravo na prevedenice i novotvorenice te nastoje pokazati u kojoj je mjeri leksik djela ovisan ili neovisan o latinskom predlošku. Cilj je rada utvrditi koje lekseme možemo smatrati upravo Marulićevim prinosom hrvatskomu jezičnom izrazu.

Ključne riječi: Marko Marulić, *Od naslidovan'ja Isukarstova i od pogarjen'ja tašćin*, Toma Hämmerken, *De imitatione Christi*, kalk (prevedenica), neologizam (novotvorenica)

O autoru i djelu

Od naslidovan'ja Isukarstova i od pogarjen'ja tašćin segasvitnjih prijevodno je djelo dovršeno 20. lipnja 1500. godine. To je najstariji poznati prijevod na hrvatski jezik glasovitoga srednjovjekovnog djela *De imitatione Christi*, čije se autorstvo danas općenito pripisuje Tomi Hämmerkenu (1380. – 1471.), rođenomu u njemačkom mjestu Kempenu (otuda i Toma Kempenac, odnosno Toma Kempen-

ski). Osim Hämmerkenu autorstvo djela pripisivalo se Ivanu Gersenu (Gersonu), i to najčešće u francuskim i talijanskim rukopisima i ranim izdanjima. Sâm Marulić također je naveo da prevodi *knjige Ivana Gersena, kancelira pariškoga*.

Djelo *De imitatione Christi* vrlo je brzo nakon što se pojavilo postalo popularno, a to je ostalo i do naših dana, što se potvrđuje i danim mu nazivom »peto evanđelje«. To je omiljen tekst asketske literature, okrenut gajenju praktične pobožnosti, osobito prihvaćen u krugu pokreta *devotio moderna* i poslije *Biblije* najviše prevedeno djelo na svijetu.¹

U Hrvatsku je Kempenčev tekst stizao iz dvaju smjerova: iz Italije i iz Njemačke.² Točan broj hrvatskih prijevoda *Imitacije* (bilo rukopisnih, bilo tiskanih) ne da se pouzdano utvrditi. Od književnih povjesničara na Marulićev je prijevod prvi upozorio Ivan Kukuljević Sakcinski.³

Autograf Marulićeva *Naslidovan'ja* nije sačuvan nego je poznat iz dvaju prijepisa. Tzv. *Londonski rukopis*⁴ sadrži prijepis prijepisa samo prve trećine Marulićeva prijevoda, dok je prijepis cjelovitoga teksta poznat pod nazivom *Zadarski rukopis*;⁵ na predlošku ovoga drugog *Naslidovan'je* je prvi put objavljeno

¹ O tome više u uvodnoj studiji Ivana Zvonimira Kulundžića u: Marko M a r u l i ć, *Od naslidovan'ja Isukarstova i od pogarjen'ja tašćin segasvitnjih*, Priredili Z. Kulundžić i J. Derossi, Nadbiskupija zadarska i Sveta baština Duvno, Zadar i Duvno, 1989, 5. O pokretu *devotio moderna* v. Mirko T o m a s o v i ć, *Marko Marulić Marul*, Monografija, Erasmus, Zagreb, 1999, 61–62.

² O tome v. članak Milana Moguš »O hrvatskim prijevodima *De imitatione Christi*, osobito o Marulićevu« u: Marko M a r u l i ć, *Od naslidovan'ja Isukarstova i od pogarjen'ja tašćin segasvitnjih*, Sabrana djela Marka Marulića, knj. 9, Priredio Milan Moguš, Književni krug, Split, 1989, 11.

³ Kukuljević je zapravo otkrio dva rukopisa prijevoda, stariji i mlađi. Navodi da se prijevod u dva rukopisa, iz 16. i 17. stoljeća, nalazi kod akademika Ivana Berčića u Zadru, zatim citira završetak starijega te originalnom grafijom bilježi njegove dvije početne rečenice. Oba su rukopisa nakon Kukuljevićeve otkrića izgubljena i zameo im se svaki trag.

Moguće je da je Kukuljević rukopis pronašao za svoga boravka u Zadru 1854. i 1856. godine, iako to Kulundžić smatra malo vjerojatnim. Naime, kaže Kulundžić, moglo bi se zaključiti da do 1860. godine Kukuljević nije ni znao da je Marulić preveo *De imitatione Christi* jer ga u svojoj *Bibliografiji hrvatskoj* (1860.) ne navodi među prevoditeljima Kempenčeva djela. Usp. uvodnu studiju Ivana Zvonimira Kulundžića u: M. M a r u l i ć, n. dj. (1) 14.

⁴ Godine 1970. Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu otkupila je na dražbi u Londonu nekoliko Marulićevih rukopisa, tako i *Naslidovan'je*, točnije prijepis prijepisa prve trećine Marulićeva prijevoda. To je *Londonski rukopis*. Objavio ga je Hrvoje Morović u *Čakavskoj riči* 1971. i 1972. godine. O tome v. Marijana H o r v a t, »Jezik Marulićeva djela *Od naslidovan'ja Isukarstova i od pogarjen'ja tašćin segasvitnjih*«, Doktorska disertacija (u rukopisu), 2005, 21.

⁵ *Zadarski rukopis*, dakle potpuni Marulićev prijevod *Imitacije*, onaj o kojemu je 1869. godine pisao Kukuljević, pronađen je kad ga je zagrebačka Gradska knjižnica 1972. godine kupila iz ostavštine Stjepana Ivšića. Nažalost, rukopis je ubrzo nestao i nema ga ni danas. Međutim, tadašnja Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti uspjela je za svoje potrebe izraditi fotokopiju *Naslidovan'ja* dok se otkupljeni originalni primjerak još nalazio u Gradskoj knjižnici te djelo ipak nije zauvijek izgubljeno. *Zadarski rukopis* poznat je i pod nazivom *Zagrebački rukopis* (jer je sedamdesetih godina 20. st. pronađen u Zagrebu). O tome v. M. H o r v a t, n. dj. (4).

1989. godine, i to u dva neovisna izdanja: jedno je izdanje priredio Milan Moguš, a drugo su pripremili Zvonimir Kulundžić i Julije Derossi.

Problem latinskoga predloška

Pitanje latinskoga izvornika s kojega je Marulić prevodio još uvijek nije riješeno. Na činjenicu da tekst kritičkoga izdanja iz 1841. godine, priređenoga prema Kempenčevu autografu *De imitatione Christi*,⁶ kao ni tekst kasnijih izdanja (iz 1923., 1934. i 1937. godine), ne odgovara u potpunosti Marulićevu prijevodu, već je upozoravao J. Derossi.⁷ Čak i ako najjasniji dokaz za tu tvrdnju, a to je nepodudaranje naslova u spomenutim izdanjima – *Thomae a Kempis De Imitatione Christi* prema *Počinjju knjige Ivana Gersena kancelira pariškoga* u Marulićevu prijevodu – ostavimo po strani kao neriješeno pitanje autorstva toga latinskoga djela, već prva rečenica glavnoga teksta ide u prilog toj pretpostavci. Naime, biblijski citat u Marulićevu rukopisu – *Ki nasliduje mene, ne hodi u tamnosti da imati će svitlost života, di Gospodin.* – sadržava dio kojega u latinskom izdanju iz godine 1841. nema – *Qui sequitur me, non ambulat in tenebris, dicit Dominus.* Ono što dodatno potvrđuje sumnju da nije riječ o pretpostavljenom Marulićevu latinskom predlošku jest nepodudaranje podjele na poglavlja u III. knjizi.

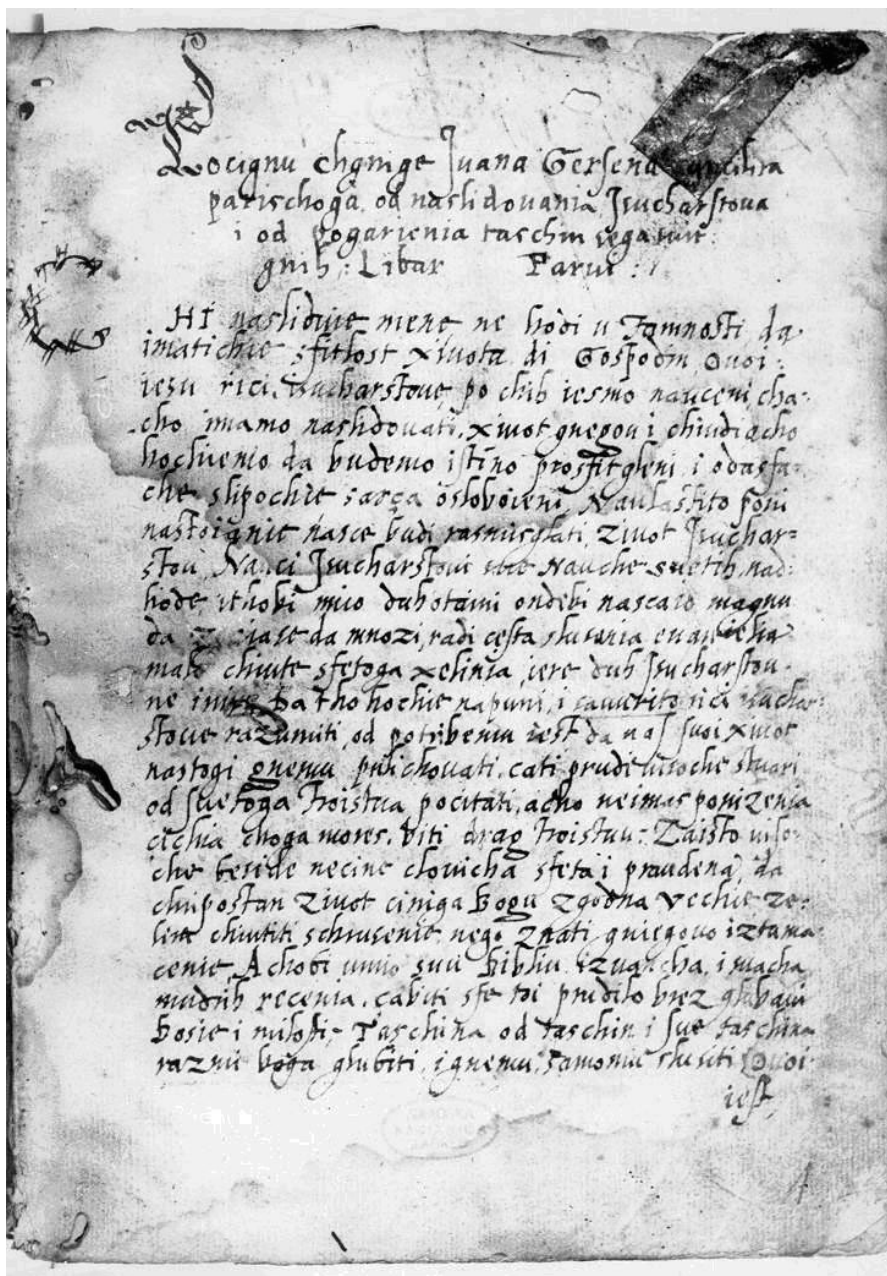
Stoga se činilo nužnim potražiti starija latinska izdanja objavljena prije Marulićeva prijevoda, i to ona u kojima je kao autor naveden Gersen/Gerson, kako stoji i u naslovu Marulićeva prijevoda. Premda je teško točno utvrditi Marulićev predložak, smjernice bi nužno vodile prema inkunabulama istoga naslova. Jedna od njih, objavljena u Veneciji 1486. godine, čuva se u NSK pod signaturom RI-160-4, a započinje tekstem *Incipit liber primus Johannis Gerson cancellarij parisiensis. De imitatione Christi et de contemptu omnium vanitatum mundi*, što odgovara naslovu Marulićeva *Naslidovan'ja*. Osim toga, prva rečenica Marulićeva prijevoda citirana u prethodnom odlomku ima potpuni predložak u pregledanom izdanju: *Qui sequitur me, non ambulat in tenebris: sed habebit lumen vite, dicit Dominus.* Raspored poglavlja također se u potpunosti podudara.

Iz svega proizlazi da bi svako proučavanje Marulićevih prijevodnih rješenja u tekstu njegova *Naslidovan'ja* trebalo biti temeljeno poglavito na latinskim predlošcima koji su pod Gersenovim/Gersonovim imenom objavljeni prije 1500. godine.

---

⁶ Faksimil izdanja iz 1841. pridodan je Moguševu izdanju *Naslidovan'ja: Thomae a Kempis De imitatione Christi libri quatuor, ex accuratissima recensione Heriberti Rosweydi ad fidem autographi facta. Editio nova curante Aloysio Schlör, Graecii MDCCCXXI. Typis et sumptibus J. A. Kienreich.* Usp. M. M a r u l i ć, n. dj. (2).

⁷ Usp. priloge Julija Derossija (popratni tekst »Načela prijepisa Marulićeva prijevoda u ovom izdanju« i uvodni dio »Rječnika«) u: M. M a r u l i ć, n. dj. (1), 141–142 i 149.

Prva stranica Zadarskog rukopisa Marulićeva Naslidovan'ja

Polazište i metode rada

Naš članak, u kojemu nastojimo pokazati u kojoj je mjeri leksik *Naslidovan'ja* ovisan, odnosno neovisan o latinskom predlošku, temelji se na vlastitoj transkripciji *Zadarskoga rukopisa* (rađenoj prema fotografijama koje je tadašnja Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti uspjela izraditi za svoje potrebe prije nestanka rukopisa).

S obzirom na pretpostavku da je Marulićev prevoditeljski stav i postupak uvjetovan autoritetom izvornika, očekivali bismo preciznost i točnost u prevođenju.

Leksički sloj Marulićeva *Naslidovan'ja* dosada je već mnogo puta bio predmetom znanstvenoga razmatranja, poglavito u radovima Mirka Tomasovića i Julija Derossija te Dragice Malić. Promatrajući tekst *Naslidovan'ja* u kontekstu dvojezične kompetencije njegova autora, Tomasović ističe Marulićevu kreativnost u prevođenju mnogih latinskih izraza te upozorava na samosvojnost prijevodnih rješenja za apstraktne imenice.⁸ Detaljnije istražujući taj dio posebnoga leksika, po kojemu se često i ocjenjuje izgrađenost kojega književnog jezika, Derossi uočava da Marulić za isti latinski leksem rabi različite hrvatske ekvivalente. Takve primjere tumači Marulićevom upućenošću u tančine latinskoga izraza, ali i utjecajem staroslavenske jezične tradicije, što je za posljedicu imalo supostojanje riječi staroslavenskoga podrijetla i riječi iz Maruliću suvremene jezične stvarnosti (primjerice *klasti – staviti; rab – sluga; rasarjen'je – saržba; dilja – cić i sl.*).⁹ Leksički inventar *Naslidovan'ja* ima prema Derossiju nekoliko slojeva:

1. čakavski organski idiom
2. elemente drugih hrvatskih dijalekata i govora
3. elemente književnojezične tradicije, uglavnom prijevodne, staroslavenske i glagoljaške
4. prevedenice (kalkove) – dijelom tradicionalne, dijelom izvorne Marulićeve
5. posuđenice (sa snažnom tendencijom zamjene hrvatskim riječima)
6. Marulićeve *ad hoc* kovanice.¹⁰

Naše je istraživanje usmjereno na leksički sloj kojim su obuhvaćene skupine pod brojem 4 i pod brojem 6 – prevedenice (odnosno kalkovi)¹¹ i kovanice (za koje ćemo rabiti naziv novotvorenice¹²).

⁸ Mirko T o m a s o v i ć, »Marulićev prijevod knjige Tome Kempenskoga *De imitatione Christi*«, *Čakavska rič*, 2 (1975), 10–15.

⁹ Julije D e r o s s i, »O jezičnim specifičnostima novootkrivene Marulićeve prijevodne čakavske proze«, *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 5 (1981), 26.

¹⁰ Usp. J. D e r o s s i, n. dj. (9), 29.

¹¹ Naziv kalk ili prevedenica rabimo prema općeprihvaćenoj definiciji u našoj stručnoj literaturi po kojoj je to oblik zamjene stranih tvorbenih jedinica sredstvima vlastitoga jezika, pri čemu se preuzima značenje stranoga modela i doslovno ga se prevodi. Usp. Marija T u r k, »Jezični kalk: tipologija i nazivlje«, *Fluminensia*, 1–2 (1997), 85.

¹² Pod nazivom *novotvorenica* razumijevamo svaku novu riječ koja se od ustaljenoga leksika razlikuje po obliku ili po značenju. O tome više: Vesna M u h v i ć - D i m a n o v - s k i, *Neologizmi: problemi teorije i primjene*, Zavod za lingvistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2005.

Odabrane lekseme, koji su nam se na leksičkoj i tvorbenoj razini činili specifičnima, usporedile smo s latinskim predlošcima, a zatim pokušale odrediti stupanj Marulićeve jezične inventivnosti ili vezanosti za staroslavensku i glagoljašku tradiciju.

Naime, u prethodno spomenutim istraživanjima leksika *Naslidovan'ja* iznese-na je pretpostavka da je dio prevedenica Marulić preuzeo iz starije prevoditeljske prakse – staroslavenske ili starohrvatske, glagoljaške te da kao Marulićeve treba odbaciti neke kalkove što ih pojedini filolozi njemu pripisuju.¹³ S obzirom na tu činjenicu temeljni je cilj našega rada bio utvrditi koje lekseme možemo smatrati upravo Marulićevim prinosom hrvatskomu jezičnom izrazu. Stoga smo potvrđenost odabranih leksema provjeravale u Akademijinu rječniku (svjesne njegova velikog, ali ipak ograničena popisa izvora), zatim u Miklosichevu rječniku (*Lexicon paleoslovenico-graeco-latinum*), *Rječniku crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije*, *Malom staroslavensko-hrvatskom rječniku* i u bazi do sada obrađenih srednjovjekovnih tekstova na projektu *Starohrvatski rječnik* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje pod vodstvom Amira Kapetanovića.

Latinski su primjeri preuzeti iz *Rječnika* u izdanju Marulićeva *Naslidovan'ja* koje su priredili Kulundžić i Derossi¹⁴ i uspoređeni s tekstom spomenute inkunabule iz 1486. godine, kao i s tekstom priključenom Muguševu izdanju *Naslidovan'ja*. Leksik koji se obrađuje u ovom radu podudara se u svim navedenim izvorima bez iznimke.

Analiza odabranih primjera

Pridjev *dugof[d]ušan*_{III-VII}¹⁵ kalk je prema latinskom složenom pridjevu *longanimis*. U Akademijinu rječniku¹⁶ navode se potvrde iz Kašićeva *Nasljedovan'ja* i iz Stullijeva rječnika, što znači da je Marulićev primjer stariji. Iako je riječ o prevedenici načinjenoj prema latinskoj riječi, Maruliću je ona mogla biti poznata iz glagoljaške baštine (*dlъgodušъnъ*).¹⁷

Na isti mu je način mogla biti poznata imenica *velegovoren'je*_{IV-XII}, koja nije zabilježena u Akademijinu rječniku, a prevedenica je prema latinskoj složenici

¹³ J. D e r o s s i, n. dj. (9), 26.

¹⁴ Derossi je Marulićev prijevod uspoređivao s tri kritička latinska izdanja *De imitatione Christi* iz godine 1923., 1937., i 1934. Usp. popratni tekst Julija Derossija u: M. M a r u l i ć, n. dj. (1), 141. Također je, na temelju uvida u izdanja pod imenom Ivana Gersona u Knjižnici Male braće u Dubrovniku, u svom prijepisu označio ona mjesta Marulićeva prijevoda za koja u spomenutim kritičkim izdanjima nema odgovarajućih latinskih predložaka.

¹⁵ *Naslidovan'je* je podijeljeno na četiri knjige (tj. *libra*), a svaka se knjiga dijeli na poglavlja (tj. *glave*). Stoga se brojčana oznaka odnosi na pripadajuću knjigu (prvi broj) i poglavlje (drugi broj) u kojem se transkribirani primjer nalazi.

¹⁶ AR, knjiga II, 865.

¹⁷ V. Д ѡ Г О Д У Ш Њ Ъ lat. *longanimis* u Franz M i k l o s i c h, *Lexicon paleoslovenico-graeco-latinum*, Guilelmus Braumueller, Vindobonae, 1862–1865, 162.

multiloquium. Iako ne možemo s potpunom sigurnošću osporiti Marulićevo prvenstvo i tvoraštvo, ipak smo sklonije tumačenju da je riječ o prevedenici nastaloj u glagoljaškoj književnosti (*veleglagolanije*, odnosno *velerêčie*),¹⁸ a koju je Marulić leksički, semantički i izrazno prilagodio hrvatskomu jeziku pa prema stsl. *veleglagolanije* ima *velegovoren'je*.

Tako tumačimo i prevedenicu *prezpečalan*_{III-VIII}, prijevod latinskoga pridjeva *securus*. Riječ nije potvrđena u Akademijinu rječniku, a Miklosich, primjerice, ima *bespečalьнъ* (БЕСПЕЧАЛьНъ adj. doloris expers; securus); tako i *Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije*.¹⁹

Dragica Malić utvrdila je da su prema latinskom uzoru tvorene riječi s prvim sastavnim dijelom *dobro-* (lat. *bene-*) koje su u hrvatskom (književnom) jeziku veoma zastupljene od najstarijih vremena do suvremenosti te da neke od njih dolaze i u staroslavenskom jeziku.²⁰ Iz leksičkoga korpusa Marulićeva *Naslidovan'ja* izdvajamo kalkove: *dobročin*_{II-I} (*benefactor, beneficus*), *dobročinac*_{III-XXIV} (*benefactor, beneficus*), *dobročinstvo*_{III-XXIV} (*beneficium*). Osim *dobročinac*, koju prema dosadašnjim istraživanjima ima samo *Zadarski lekcionar*, ostale su dvije riječi u Akademijinu rječniku zabilježene s mlađim potvrdama.²¹ Marulić je pri prevođenju mogao imati uzor u staroslavenskoj glagoljaškoj tradiciji u kojoj je latinskom *beneficus* istovrijednica pridjev *dobrodělnьъ*, odnosno imenica *dobrodětelьъ*, a za *beneficium* ima *dobrodětelьstvo*,²² odnosno *dobroděhnie*.²³ Marulić je tako mogao jedan na hrvatskom tlu također prihvaćen književnojezični izraz (na primjeru tvorbenoga kalka) prilagoditi i prenijeti u sustav (staro)hrvatskoga jezika, ali korištenjem njegovih postojećih leksičkih i tvorbenih mogućnosti. Na temelju iznesenoga stoga Marulićeve tvorenice možemo smatrati književnojezičnim tvorbama prisutnima i u drugim spomenicima.

S druge strane, prema istom naslijeđenom leksičko-tvorbenom obrascu Marulić stvara nove riječi poput *dobrozgodan*_{I-XXV} (*benepiacens*). Budući da ta riječ nije potvrđena u našim relevantnim rječnicima i ostalim dostupnim izvorima, određujemo je kao Marulićevu novotvorenicu nastalu kalkiranjem latinske riječi.

¹⁸ V. ВЕЛЕГЛАГОЛАНИЕ lat. magniloquentia u F. M i k l o s i c h, n. dj. (17), 58. *Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije*, Staroslavenski institut, Zagreb, 2000, 289. ima *velerêčie* 'hvalisanje, hvalisavi govor'.

¹⁹ F. M i k l o s i c h, n. dj. (17), 18; *Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije*, (18), 140.

²⁰ Dragica M a l i ć, »Tragovi crkvenoslavensko-čakavskih matica u najstarijim dubrovačkim molitvenicima«, *Filologija*, 49 (2007), 185.

²¹ AR, knjiga II, 519–520: za pridjev *dobročin*, 'koji dobra čini', kaže se da dolazi samo u rječnicima (Belostenec *beneficus*; Stulli *beneficus, liberalis, munificus*); za *dobročinac*, 'čovjek koji čini dobra', dane su potvrde od 15. stoljeća (Marulić, Ranjina, B. Kašić, Gundulić...); za *dobročinstvo*, 'osobina onoga koji dobro čini; djelo kojim se dobro čini i ono što tim djelom postaje', navode se potvrde od 16. stoljeća, ali u popisu nema Marulića (Vrančić, M. Držić...).

²² V. ДОБРОДѢЛьНьъ i ДОБРОДѢТЕЛьъ u F. M i k l o s i c h, n. dj. (17), 165.

²³ Usp. *Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije*, Staroslavenski institut, Zagreb, 2008, 312; ДОБРОДѢТЕЛьСТВО i ДОБРОДѢЯНИЕ F. M i k l o s i c h, n. dj. (17), 165.

Zabilježene su i složenice sa sastavnicom *dobro-*, poput *dobročinjen'je*_{III-LIV} (*in agendo*), *dobrostražan*_{III-VI} (*custoditus*) i *dobroučan*_{I-XXV} (*disciplinatus*), koje nisu nastale kalkiranjem latinskoga modela, ali stvorene su po uzoru na spomenuti model, pa ih dakle možemo smatrati njegovim novotvorenicama, što zaključujemo i uvidom u Akademijin i Miklosichev rječnik.²⁴ Marulić tako proširuje postojeći tvorbeni model novim sastavnicama.

U istu bismo skupinu autorovih novotvorenicama kojima dopunjuje i proširuje postojeći model svrstale lekseme *bogomisli* (za latinsko *contemplativi*), *bogomišljen'je* (za latinsko *contemplatio*) te pridjeve *zločud*_{III-L} i *zlorik*_{II-I} (prema latinskom *malignus* i *detrahens*). Premda oni u navedenom obliku ili nisu zabilježeni u dostupnim izvorima (*bogomisli*, *bogomišljen'je*) ili su mlađi od našega izvora (*zločud*, *zlorik*),²⁵ povezujuemo ih sa starijim potvrdama tvorbeno-leksičkih modela pomoću sastavnice *bog(o)-*, odnosno *zlo-* potvrđenih u brojnim složenicama (npr. *bogokrasънъ*, *bogoljubije*; *zlovêrije*, *zloglasънъ*, *zlomyslъ*).²⁶

Među novotvorenicama koje bismo, uz već spomenuti primjer prevedenice *dobrosgodan*, nedvojbeno pripisale Maruliću, a nastale su kalkiranjem latinskoga predloška, jesu ove: *napridokušen'je*_{III-VII} (*praegustus*), *nepriplavan*_{III-XV} (*intransnatabilis*) i *taščeričje*_{III-XV} (*vaniloquium*). Vidimo da on kalkira tvorbeni model pa latinsku složenicu u hrvatski prenosi kao složenicu, a izvedenicu kao izvedenicu. Ni za jedan od tih leksema nismo našle potvrdu u Miklosichevu rječniku,²⁷ dok se u Akademijinu nalazi *taštorigečje*, ali s mlađim potvrdama.²⁸

Uz imenicu *taščeričje* spominjemo i pridjev *taščeslav*, koji je ekvivalent prema starijem tvorbeno-leksičkom obrascu potvrđenom u staroslavenskom jeziku (*тъшеславънъ*).²⁹ S obzirom na već utvrđenu vezu Marulićevu s crkvenoslavenskom svetopisamskom tradicijom pohranjenom u Bernardinovu *Lekcionaru*,³⁰ u tom smo

²⁴ Za *dobročinjen'je*, tj. 'djelo kojim se dobro čini i ono što tim djelom postaje, dobročinstvo', AR (knjiga II, 520) donosi najranije potvrde iz Vrančićeva rječnika te iz djela pisaca 17. i 18. st. (Divković, Radnić...), dok za ostale navedene riječi nema potvrda u Akademijinu rječniku. U Miklosichevu se rječniku ne nalazi ni jedna od tih riječi.

²⁵ Potvrde za pridjeve *zlorik* i *zločud* prema AR-u (knjiga XXII, 939. i 951) nalazimo prvi put u Marulića, a drugi ih dostupni izvori starije jezične građe ne bilježe.

²⁶ В. БОГОКРАСЪНЪ, БОГОЛЮБИЕ; ЗЛОВЪРИЕ, ЗЛОГЛАСЪНЪ и ЗЛОМЫСЛЪ u F. M i k l o s i c h, n. dj. (17), 36 i 228.

²⁷ Spomenimo da, primjerice, postoje složenice sa sastavnicom *tašt*, ali nema one koja bi odgovarala lat. istovrijednici *vaniloquium*.

²⁸ AR, knjiga XVIII, 120: *taštorigečje* 'brbljanje, blebetanje, ogovaranje', s potvrdom iz Vitezovićeva rječnika.

²⁹ F. M i k l o s i c h, n. dj. (17), 1019: ТЪШТЕСЛАВЪНЪ, ТЪШТЕСЛОВЫ adj. vanae gloriae cupidus, imenica ТЪШТЕСЛАВИЕ vana gloria.

AR, knjiga XVIII, 116: *tašteslavan* 'koji teži za slavom', i to samo iz *Proroka Staroga* zavjeta iz 16. st. (pretpostavka da je djelo tiskano 1564.). Za *taštoslavan* (str. 120) 'koji je željan tašte slave, slavohlepan' napominje da stsl. ima *тъшеславънъ*, a osim rječničkih potvrda (Della Bella, Stulli), navodi i primjer iz Posilovićevih djela (17. st.).

³⁰ Usp. Mirko T o m a s o v i ć, »Marko Marulić i *Lekcionar* fra Bernardina Splićanina Drvodilica«, CM XI (2002), 331.

tekstu, kao mogućemu Marulićevu uzoru, potražile ekvivalent latinskomu pridjevu *gloriosus*.³¹ Činjenica da ga Marulić prevodi drukčije i točnije nego Bernardin (koji rabi pridjev *slavan*), pokazuje njegovo poznavanje nijansa značenja obaju jezika, ali i upućenost u najstariju prevodilačku tradiciju.

Mnogi primjeri pokazuju da je Marulić od potvrđenih starih osnova stvarao nove riječi, i to primjenom postojećega tvorbenoga modela, što često graniči s postupkom kalkiranja. Među takve osobite tvorenice pripadaju imenice *iznutarnjik*_{II-I} (*homo internus*), *nestanovitstvo*_{III-XXXVIII} (*inconstantia*),³² *obhajavac*_{III-XXXVII} (*gyrovagus*), *potaknik*_{IV-XLVIII} (*promotor*), *pregledavac*_{II-I} (*provisor*) i *zadovoljanstvo*_{IV-VII} (*satisfactio*). Ni za jedan od navedenih leksema nije zabilježen ekvivalent u Miklosichevu rječniku, dok se u Akademijinu nalaze *nestanovitstvo*, *obhajavac*, *pregledavac* i *zadovoljanstvo*, ali također s mađim potvrdama.³³ Te su nam riječi posebice tvorbeno zanimljive, kao autorove novotvorbe. Naime, u svima njima prepoznajemo već postojeće jezične jedinice, ali u novim kombinacijama pa su stoga novotvorenice. No kako sličnu strukturu imaju i latinski primjeri, moglo bi ih se smatrati rubnim prevedenicama, što ćemo ilustrirati primjerom *potaknik* – *promotor*. Iako u oba uočavamo prefiks (*po-*, odnosno *pro-*), hrvatski je primjer nastao sufiksalsnom tvorbom od osnove *potak-*: *potak-* + *-nik*, dok za latinski pretpostavljamo tvorbu s pomoću prefiksa *pro-*. Tvorenica *promotor* izvedena je od *promoveo* (< *pro* + *moveo*) analogijom prema *moveo* > *motor*. Budući da u poimanju prevedenica polazimo od definicije da je to oblik zamjene stranih tvorbenih jedinica sredstvima vlastitoga jezika, pri čemu se preuzima značenje stranoga modela i doslovno ga se prevodi, navedeni primjeri vjerojatno ne bi bili prevedenice, iako podudarnost jezičnih jedinica možda na to upućuje.

U Marulićevu tekstu naišle smo na određene primjere novotvorenica koje nisu nastale kalkiranjem latinskoga modela, a po svojim se obilježjima izdvajaju

³¹ Biblijski citat – *Ego, inquit, ante te ibo, et gloriosos terrae humiliabo* – u Bernardinovu prijevodu glasi – *Ja prid tobom hoću poiti i slavnih zemlje hoću poniziti*, a Marulićev – *Ja ću, reče, poiti prid tobom i tašćeslavih zemlje hoću poniziti*_{III-XXVI}

³² Latinskomu leksemu *inconstantia* u Miklosichevu je rječniku (str. 443) istovrijednica *nesčtavljenije*.

³³ AR, knjiga IX, 51: *obhajavac* ‘onaj koji ophađa’, samo u Jambrešićevu rječniku: *obhajavec*, peragator; AR, knjiga XI, 517: *pregledavac* ‘onaj koji pregleda’, s potvrdama iz Belostenčeva i Jambrešićeva rječnika te jedan primjer iz 17. stoljeća: Georgiceo, *Naslidovan'ja*, 1629.; AR, knjiga XXI, 803: *zadovoljanstvo* ‘zadovoljenje’, s jednom potvrdom iz 16. st.: *Nauke života redovniškoga, ke piše blaženi sfeti Brnard sestri svojoj*, i s napomenom da na posljednjoj stranici postoji zapis mlađom rukom *Marko Prodić nakon 1595 u Kotoru*). Budući da se u Akademijinu rječniku (knjiga VIII, 85) za natuknicu *nestanovitstvo* ‘nepostojanost, nestalnost’ nalaze potvrde iz *Korizmenjaka*, glag. knjige tiskane u Senju 1508. godine, *Naručnika*, glag. knjige tiskane u Senju 1507. godine, iz *Novoga teštamenta* (1563.) Antuna Dalmatina, Georgiceova *Naslidovan'ja* i dr., zamjetno je da najstariji zabilježeni primjeri pripadaju glagoljaškoj baštini i tradiciji, no ipak su, prema za sada dostupnim podacima, mlađi od Marulićeva zapisa.

u zasebnu skupinu. Riječ je o hrvatskim riječima, leksičkim istovrijednicama za koje prema dosada dostupnim izvorima nemamo potvrde u jezičnoj građi starijoj od Marulićeva zapisa te ih tumačimo kao rezultat njegovih inovativnih leksičko-tvorbenih postupaka.

Kao Marulićevu tvorenicu izdvajamo imenicu *iziskavac*_{IV-XLVIII} u značenju ‘ispitivač, istražitelj’, prijevod latinske imenice *scrutator*. Uvidom u AR doznajemo da su zabilježene prve potvrde mlađe od Marulićeva teksta (16. stoljeće, Budinić 1582.).³⁴

Također je Marulićeva tvorenica i pridjev *rabotežan*_{III-XXXVIII} u značenju ‘radišan, marljiv’ (prema latinskom *studiosus*). *Rabotežan* prema podacima iz Akademijina rječnika bilježi Stulli, ali je među primjerima iz pisaca taj pridjev potvrđen samo u svezi s imenicom *djelo* i sa sličnima po značenju, i to u dva dalmatinska pisca 17. st.³⁵

Prevodeći latinsku izvedenicu *solitudo* (‘samoća’), Marulić tvori složenicu *samostan’je*_{I-XIX} (‘stanje u kojem je tko sam’). Riječ je u AR-u zabilježena samo s jednom potvrdom iz 18. st. (Vitaljić).³⁶

Zaključak

Kad se prihvatio prevesti Kempenčevo djelo, Marulić je bio svjestan težine zadatka (ne samo zbog velike umjetničke kvalitete, cijenjenosti i značenja originala nego i zbog izuzetne izgrađenosti latinskoga jezika i izražajnih mogućnosti koje on pruža), ali i vlastite sposobnosti izbora unutar mogućnosti koje mu je nudio hrvatski jezik. Njegova prevoditeljska vještina osobito je prepoznatljiva u načinima na koje hrvatskim leksikom prenosi latinski izvornik. Kad u izražajnim mogućnostima hrvatskoga jezika nije nalazio odgovarajuća rješenja, kalkirao je latinski model i uvodio neologizme.

U mnogim su primjerima prepoznatljivi i stariji jezični modeli – tvorbeni kalkovi naslijeđeni iz staroslavenske prevoditeljske prakse. Dopunjujući stare modele novim leksičkim sastavnicama, Marulić stvara nove riječi te pokazuje svoju inventivnost u odnosu na latinski izvornik te staroslavensku i starohrvatsku jezičnu tradiciju.

Rezimirajući rečeno, možemo zaključiti da se na temelju provedene analize odabrani primjeri izdvajaju u ove leksičke skupine:

1. prevedenice nastale u (ili prema) staroslavenskoj prevoditeljskoj praksi – *dugo[d]ušan* (*longanimis*), *prezpečalan* (*securus*), *velegovoren’je* (*multiloquium*);

³⁴ Usp. AR, knjiga IV, 197.

³⁵ AR, knjiga XII, 843: *rabotežan studiosus* ‘robotan, radni, težatni’. Miklosičev rječnik taj pridjev nema zabilježen.

³⁶ Usp. AR, knjiga XIV, 580.

dobročin (*benefactor, beneficus*), *dobročinac* (*benefactor, beneficus*), *dobročinstvo* (*beneficium*)

2. izvorne autorove prevedenice, tj. novotvorenice nastale kalkiranjem latinskoga modela – *dobrozgodan* (*beneplacens*), *napridokušen'je* (*praegustus*), *nepriplavan* (*intransnabilis*), *taščeričje* (*vaniloquium*)

3. novotvorenice koje nisu rezultat kalkiranja, a kojima autor proširuje već postojeći model – *dobročinjen'je* (*in agendo*), *dobrostražan* (*custoditus*), *dobroučan* (*disciplinatus*); *bogomisli* (*contemplativi*), *bogomišljen'je* (*contemplatio*); *zloćud* (*malignus*), *zlorik* (*detrahens*); *taščeslav* (*gloriosus*)

4. novotvorenice koje graniče s postupkom kalkiranja – *iznutarnjik* (*homo internus*), *nestanovitstvo* (*inconstantia*), *obhajavac* (*gyrovagus*), *potaknik* (*promotor*), *prigledavac* (*provisor*), *zadovoljanstvo* (*satisfactio*)

5. novotvorenice, leksičke istovrijednice koje su rezultat autorovih inovativnih leksičko-tvorbenih postupaka – *iziskavac* (*scrutator*), *rabotežan* (*studiosus*), *samostan'je* (*solitudo*).

Literatura

- Damjanović, Stjepan i dr. *Mali staroslavensko-hrvatski rječnik*, Matica hrvatska, Zagreb, 2004.
- Derossi, Julije, »O jezičnim specifičnostima novootkrivene Marulićeve prijevodne čakavske proze«, *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 5 (1981), 23–32.
- Horvat, Marijana, »Jezik Marulićeva djela *Od naslidovan'ja Isukarstova i od pogarjen'ja taščin segasvitnjih*«, Doktorski rad u rukopisu, Zagreb, 2005.
- Malić, Dragica, »Neke razlike među poznatim rukopisima Marulićeva *Naslidovan'ja*«, *Colloquia Maruliana*, XV (2006), 27–58.
- Malić, Dragica, »Tragovi crkvenoslavensko-čakavskih matica u najstarijim dubrovačkim molitvenicima«, *Filologija*, 49 (2007), 137–193.
- Malić, Dragica, »Marulić i crkvenoslavenska tradicija«, *Colloquia Maruliana*, XVIII (2009), 161–209.
- Marulić, Marko, *Od naslidovan'ja Isukarstova i od pogarjen'ja taščin segasvitnjih*, Sabrana djela Marka Marulića, knj. 9, Priredio Milan Moguš, Književni krug, Split, 1989.
- Marulić, Marko, *Od naslidovan'ja Isukarstova i od pogarjen'ja taščin segasvitnjih*, Priredili Z. Kulundžić i J. Derossi, Nadbiskupija zadarska i Sveta baština Duvno, Zadar i Duvno, 1989.
- Miklosich, Franz, *Lexicon paleoslovenico-graeco-latinum*, Guilelmus Braumueller, Vindobonae, 1862–1865.
- Morović, Hrvoje, »Marulićev prijevod glasovitog srednjovjekovnog djela *De imitatione Christi*«, *Čakavska rič*, 1 (1971), 79–115.

- Morović, Hrvoje, »Marulićev prijevod glasovitog srednjovjekovnog djela *De imitatione Christi*«, *Čakavska rič*, 1 (1972), 155–191.
- Muhvić-Dimanovski, Vesna, *Neologizmi: problemi teorije i primjene*, Zavod za lingvistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2005.
- Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–XXIII, JAZU, Zagreb, 1880–1976. (= AR)
- Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije*, Staroslavenski institut, Zagreb, 2000. i 2008.
- Tomasović, Mirko, »Marulićev prijevod knjige Tome Kempenskoga *De imitatione Christi*«, *Čakavska rič*, 2 (1975), 5–20.
- Tomasović, Mirko, *Marko Marulić Marul*, Monografija, Erasmus, Zagreb, 1999.
- Tomasović, Mirko, »Marko Marulić i *Lekcionar* fra Bernardina Splićanina Drvodilića«, *Colloquia Maruliana*, XI (2002), 323–331.
- Turk, Marija, »Jezični kalk: tipologija i nazivlje«, *Fluminensia*, 1–2 (1997), 85–104.
- Vinja, Vojmir, »Calque linguistique u hrvatskom jeziku Marka Marulića«, *Zbornik radova Filozofskog fakulteta*, Filozofski fakultet, Zagreb, 1951, 547–566.